

Оңтүстік Америка материгі

Оңтүстік Америка — Жер шарындағы көлемі бойынша төртінші материк, негізінен Оңтүстік жарты шарда орналасқан. Ол әлемдегі ең ылғалды материк болып табылады және планетамыздың ең ұзын тау тізбегі — Анд тауларының, сондай-ақ әлемдегі ең суы мол өзен — Амазонканың отаны.

1. Географиялық орны және шеткі нүктелері

- **Ауданы:** 18,3 млн км² (аралдарымен бірге).
- **Орналасуы:** Материктің көпшілік бөлігі Оңтүстік жарты шарда орналасқан, тек кішігірім солтүстік бөлігі ғана экватордан өтіп, Солтүстік жарты шарда жатыр.
- **Шектесуі:** Солтүстігінде Панама мойнағы арқылы Солтүстік Америкамен жалғасады, бірақ шартты түрде Кариб теңізі арқылы бөлінген.

Шеткі нүктелері

Бағыты	Нүкте атауы
Солтүстік	Гальинас мүйісі (Колумбия)
Оңтүстік	Фроуард мүйісі (Чили)
Батыс	Париньяс мүйісі (Перу)
Шығыс	Кабу-Бранку мүйісі (Бразилия)

. Ашылуы және зерттелуі

Оңтүстік Американың ашылуы Ұлы географиялық ашылулар дәуірімен тығыз байланысты.

- **Христофор Колумб (1498 ж.):** Үшінші сапары кезінде алғаш рет Оңтүстік Американың жағалауына, Ориноко өзенінің сағасына жетті.
- **Америго Веспуччи (XV-XVI ғғ.):** Бұл жерді жаңа материк деп таныған және оның құрметіне материк **Америка** деп аталған.
- **Фернан Магеллан (1520 ж.):** Дүниежүзін айналу саяхаты кезінде материктің оңтүстік шетін айналып өтіп, кейіннен оның есімімен аталған **Магеллан бұғазын** ашты.
- **Александр Гумбольдт (XVIII-XIX ғғ.):** Неміс ғалымы Оңтүстік Американың табиғатын, Анд тауларының биіктік белдеулігін және өсімдіктер дүниесін жан-жақты зерттеп, ғылыми географияға негіз салды.

Ішкі Сулары және жағалауындағы теңіздер

Материкті екі мұхит шайып жатыр:

- **Батысында: Тынық мұхит.** Жағалауы аз тілімделген, жазықтық сипатта.
- **Шығысында: Атлант мұхиты** (Кариб теңізі, Ла-Плата шығанағы).

Ірі аралдары: **Отты Жер** (Магеллан бұғазы арқылы бөлінген), **Фолкленд (Мальвин) аралдары.**

Ішкі сулары

Оңтүстік Америка өзендерінің суы мол, өйткені оның көп бөлігі экваторлық және субэкваторлық ылғалды белдеулерде орналасқан.

- **Амазонка:** Әлемдегі ең үлкен өзен. Суының молдығы және алабының ауданы бойынша бірінші орында. Экваторлық және субэкваторлық белдеулерден қоректенеді, Атлант мұхитына құяды.
- **Парана (Ла-Плата жүйесі):** Материктің екінші ірі өзен жүйесі, Атлант мұхитына құяды.
- **Ориноко:** Гвиана таулы үстіртінен бастау алып, Кариб теңізіне құяды. Оның саласында әлемдегі ең биік сарқырама — **Анхель** орналасқан.
- **Көлдер:** **Титикака** (Анд тауларындағы ең биік тау көлі) және **Маракайбо** (ірі лагуналық көл).

4. Климаты

Оңтүстік Америка — дүниежүзіндегі ең ылғалды материк. Ол негізінен төменгі ендіктерде орналасқандықтан, күн сәулесі мен жылуды мол алады.

Климаттық белдеу	Орналасуы	Ерекшеліктері
Экваторлық	Амазонка ойпатының басым бөлігі.	Жыл бойы ыстық +25тан жоғары және өте ылғалды.
Субэкваторлық	Экваторлық белдеудің солтүстігі (Льянос) мен оңтүстігі.	Ылғалды (жазғы) және құрғақ (қысқы) маусымдар ауысып отырады.
Тропиктік	Бразилия таулы үстірті, Гран-Чако ойпаты.	Климаттың ылғалды және құрғақ (шөлдік) түрлері бар. Тынық мұхит жағалауындағы Атакама шөлі (әлемдегі ең құрғақ жер) Перуан суық ағысының әсерінен қалыптасқан.

Климаттық белдеу	Орналасуы	Ерекшеліктері
Субтропиктік	Пампа, материктің оңтүстік-шығысы.	Жазы ыстық, қысы жылы (теңіздік) немесе салқын (континенттік).
Қоңыржай	Материктің оңтүстік шеті (Патагония).	Желді, салыстырмалы түрде салқын. Батыста ылғалды (Анд таулары), шығыста құрғақ (Патагония шөлейті).

5. Табиғат зоналары

Оңтүстік Америка өзінің ерекше әрі бай биоәртүрлілігімен танымал.

Табиғат зонасы	Өсімдіктер дүниесі	Жануарлар дүниесі
Ылғалды экваторлық ормандар (Сельвас)	Мәңгі жасыл, көп қабатты ормандар (мысалы, цеаба, каучук, какао ағаштары), орхидеялар, лианалар.	Маймылдар, ягуар, анаконда (әлемдегі ең ірі жылан), көптеген құстар (мысалы, колибри), әртүрлі жәндіктер.
Саванналар және сирек ормандар (Льянос, Кампос)	Биік шөптер, жеке тұрған пальмалар мен бұталар.	Нутрия, броненосец (сауытты аң), құмырсқа жегіш (муравьед), нанду түйеқұсы.
Субтропиктік дала (Пампа)	Құнарлы топырақта өсетін биік шөптер (пампа шөбі).	Пампа бұғысы, пампа мысығы, ламаның бір түрі — гуанако.
Шөлдер және шөлейттер	Кактус, жусан, Патагониядағы аласа быталар.	Лама, викунья, шиншилла.
Биіктік белдеулік (Анд таулары)	Анд тауларының биік бөлігіндегі таулық дала (Пуна).	Лама, альпака (мал ретінде пайдаланылады), кондор (әлемдегі ең үлкен құстардың бірі).

Оңтүстік Америка — табиғи ерекшеліктері бойынша айрықша материк. Оның орасан зор су ресурстары, Анд тауларының әсерінен қалыптасқан бірегей климаты және Сельвас ормандарындағы бай биологиялық әртүрлілігі оны Жер шарындағы ең қызықты және маңызды географиялық аймақтардың біріне айналдырады.